

Wstęp

Dorota Angutek

Początki winogrodniczych i winiarskich tradycji w Zielonej Górze i na przyległych do niej terenach archeolodzy datują na X w. Wiązą się one ściśle z wprowadzeniem chrześcijaństwa i ustanowieniem państwa polskiego, a oba fakty, jak wiadomo, były współzależne. W średniowieczu potrzeby produkcji winiarskiej wiązały się bezpośrednio z wymogami sprawowania Eucharystii. Wraz z upływem czasu i laicyzacją społeczeństwa w schyłkowym okresie średniowiecza i epoce nowożytnej zatarły się sakralne podstawy tradycji winiarskich na terenach Dolnego Śląska. Dopiero w ostatnich kilkunastu latach pojawiły się próby przywrócenia wymiaru chrześcijańskiego zielonogórskiemu Winobranium, winogrodnictwu i produkcji winiarskiej na tych terenach. Mowa tu o wdrażaniu kultu i patronatu świętego Urbana I nad miastem, jego winogrodnikami i winiarzami. Nie ma on jednak takiego zasięgu i rozmiarów jak dawniej, jest bowiem jednym z wielu alternatywnie pojawiających się propozycji wprowadzania praktyk kulturowych, bardzo licznych i zróżnicowanych w dobie późnej nowoczesności.

Należy postawić pytanie, czym jest dla autorów pracy tradycja? Kierując się niektórymi ideami Jerzego Szackiego oraz własnymi ustaleniami, rozumiemy ją dwojako. Po pierwsze, jako dziedzictwo historyczno-kulturowe, czyli cały dorobek w wymiarze symbolicznym i materialnym kolejnych pokoleń danego społeczeństwa i kultury,

oraz ich poszczególnych grup. Po drugie, pojmujemy ją jako świadomość tego dziedzictwa w wymiarze podmiotowym, czyli w rozumieniu uczestników społeczeństwa i kultury, w naszym przypadku — Zielonej Góry i jej okolic. Tradycja nie jest wszakże skostniałą formą, ulega ona ciągłym dynamicznym przekształceniom, które inicjują podmioty danej kultury i społeczeństwa. Ten dynamizm i procesualne własności tradycji (często jeszcze błędnie rozumianej jako zjawisko zamknięte, skończone, „skamieniałe” i reliktowe) stały się spajającymi ideami wiążącymi wszystkie wątki podejmowane w rozdziałach książki.

Tradycję, a właściwie tradycje można uszeregować chronologicznie i uporządkować typologicznie. Wyróżniam więc następujące jej rodzaje:

- (1) tradycję historycznie **utrwaloną** (winiarską i winogrodniczą w okresie średniowiecza i epoki nowożytnej);
- (2) tradycję **zastaną** charakterystyczną dla kultur tradycyjnych, w tym kultur ludowych. Nazywam ją „zastaną” z uwagi na fakt, że człowiek rodzący się w danej kulturze tradycyjnej zastaje ją jako trwałe podłoże wszystkich swoich poczynań i myśli, które są treścią całej niemalże socjalizacji i enkulturacji. Dla porównania tradycja wytworzona nie jest tradycją zastaną, lecz współtworzoną współcześnie przez członków danej społeczności. Oderwane elementy tradycji zastanej w postaci reliktovej pojawiły się w ramach opisywanych w książce przypadków tradycji wytworzonych;
- (3) rodzimą tradycję **przeniesioną** i **inkorporowaną** z innych terytoriów danego obszaru kulturowego, (chodzi głównie o tradycje winiarsko-winogrodnicze przeniesione z Podola i wszczepione w społeczną tkankę Zielonej Góry, ale niestety wyrugowaną potem lub ideologicznie przekształconą w PRL-u);
- (4) tradycję **wytworzoną**, w książce obejmującą tradycję bachiczną i tę związaną z patronatem św. Urbana oraz rewitalizowaną współcześnie w odradzającym się winogrodnictwie i winiarstwie zielonogórskim).

Na terenach Polski tradycje winiarskie i winogrodnicze w sferze kulturowej i społecznej ulegały przemianom w każdej epoce i dominującym historycznym typie kultury (średniowiecznej, ludowej, nowożytno-europejskiej, współczesnej, okresu reżimu komunistycznego i wreszcie późnej nowoczesności), tak w warstwie treściowej, jak i charakterystycznych dla nich wzorach (konfiguracjach) strukturalnych i systemowych. Warstwa treściowa tych tradycji, jej zakres i zmiany zostały opracowane i przedstawione dość szczegółowo przez historyków w pracach naukowych oraz w drobnych popularyzatorskich opracowaniach tej problematyki (które często były objęte patronatem Muzeum Ziemi Lubuskiej i Muzeum Etnograficznego w Ochli, a także stowarzyszeń winiarsko-winogrodniczych) oraz popularnonaukowych dziełach pasjonatów-amatorów, często zawodowo związanych z uprawą winorośli i produkcją wina, jednakże będących laikami w zakresie naukowego badania rzeczywistości omawianych w książce zjawisk i kwestii z nimi związanych. Natomiast społeczno-kulturowy fenomen winiarsko-winogrodniczych tradycji Zielonej Góry dotąd został opracowany w nielicznych pracach naukowych (Kres, Korcz). Przedstawiana praca jest pierwszym interdyscyplinarnym opracowaniem opartym na wiedzy szeroko pojętych nauk społecznych: antropologii kulturowej, socjologii i kulturoznawstwa, co stanowi o jej unikalnym w tym względzie charakterze. Autorami przedstawianej książki są pracownicy Instytutu Socjologii Uniwersytetu Zielonogórskiego — socjologowie, antropolodzy kulturowi i kulturoznawcy, w tym badacze należący do Zakładu Socjologii Teoretycznej (w którym narodził się pomysł napisania tej książki) i Zakładu Socjologii Stosowanej (jednocześnie Pracowni Rewitalizacji Społecznej, będącej jego częścią).

Historyczny wymiar tradycji winiarskich i winogrodniczych został uwzględniony w partiach empirycznych poszczególnych rozdziałów książki z myślą o wprowadzeniu nieopublikowanych dotąd faktów historycznych, a więc nowych dla naukowej wiedzy. Nie są one opisane z ambicją pełnego wyczerpania zagadnień historycznych. W zamierzeniu autorów książki fakty empiryczne (w tym historyczne) mają służyć stworzeniu dokumentacji socjologicznej i antropologicznej

współczesnego i późnonowoczesnego dziedzictwa tytułowych obszarów aktywności obywateli Zielonej Góry i mieszkańców jej obrzeży (Winnice, Szlak Miodu i Wina, sektor winiarski w Skanse- nie w Ochli, itp.). Drugim celem skompletowania i przedstawienia historycznych i empirycznych danych jest stworzenie tła empirycz- nego dla ustaleń o charakterze wyjaśniającym i interpretacyjnym właściwym naukom społecznym. Chcieliśmy tą drogą ustalić, jaką rolę kulturową i społeczną odgrywało winiarstwo i winogrodnic- two w przeszłości i jakie funkcje społeczno-kulturowe pełnią one obecnie. Praca w dużej mierze jest oparta nie tylko na materia- łach i opracowaniach historycznych, ale w znacznym stopniu na przeprowadzonych przez autorów badaniach terenowych. Miały one miejsce w winnicach, w placówkach instytucjonalnych, w formie wy- wiadów sformalizowanych i niestandardyzowanych z przedstawicielami władz miejskich i kościelnych, innych osób duchownych i pracowników sektora kulturalno-oświatowego, zwłaszcza pracowników muzeów, członkami stowarzyszeń winiarzy i winogrodników z siedzibami w Zie- lonej Górze oraz z anonimowymi mieszkańcami miasta i jego okolic.

Teoretyczno-metodologiczny sposób ujęcia podjętej problematyki w rozdziałach dotyczących tradycji bachicznej i tej tworzonej wokół postaci św. Urbana I ma charakter analityczno-porównaw- czy i wyjaśniający, co należy rozumieć jako interpretację w sensie metodologicznym, ustalonym na gruncie antropologii kulturowej i kul- turoznawstwa. Tak bowiem ujmuje się „teorie” po przełomie post- modernistycznym i dokonaniem „zwrocie” w naukach społecznych określanym jako opisowo-interpretatywny albo opisowo-wyjaśnia- jący. W pozostałych rozdziałach książki częściowo przyjmują się tę podstawę metodologiczną, jednakże narracyjnie wyrażoną w mniej rygorystyczny sposób. Mimo to został on zachowany przez Jerzego Leszkowicza-Baczyńskiego i Magdalenę Pokrzyńską, którzy odwołują się w swoich opracowaniach głównie do tradycji analiz interpretatyw- nych, których celem jest dotarcie do sensu wypowiedzi, ustalenie donio- słości zagadnień poruszanych (także inicjowanych) przez rozmówców, wskazanie na rolę badanych elementów w biografii badanych. Stąd

odwoływanie się do wywiadów biograficznych, opartych na indywidualnych narracjach rozmówców.

Układ poszczególnych rozdziałów książki ma charakter chronologiczny, ujęty w dwa bloki zagadnień: winiarsko-winogrodniczych i bachiczno-dionizyjskich znaczeń symbolicznych i tych związanych z najmłodszą tradycją wytworzoną wokół postaci św. Urbana I. Winiarstwo pojawiło się wcześniej niż symboliczna tradycja dionizyjsko-bachiczna. W ustalaniu kolejności treści książki kierowaliśmy się więc najpierw historycznym następstwem form tradycji winiarskich i winogrodniczych w kulturze europejskiej w ogóle, później winiarstwa na Podolu oraz w Zielonej Górze i w końcu późniejszych symbolicznych wątków wyrażanych w tradycji dionizyjsko-bachicznej i najmłodszym wytworze symbolicznej tradycji winiarsko-winogrodniczej, którym jest kult św. Urbana I. Ilustracją dla wszystkich treści symbolicznych jest ostatni rozdział książki stworzony przez Artura Kinala, który prezentuje wizualne akcenty winiarskie i bachiczne umieszczone w lub obok architektonicznych obiektów miasta, głównie wytworzonych przez Niemców, ale także po II wojnie światowej przez Polaków.

Na początku książki znajdują się dwa rozdziały napisane przez Jerzego Leszkowicza-Baczyńskiego na temat historii winiarstwa w odniesieniu do regionu lubuskiego, ponieważ one najpierw rozwinęły się na tych terenach. Wymieniony autor przedstawia rozwój winiarstwa na tle jego dziejów w kulturze europejskiej. Dalej omawia wieloaspektowo, opierając się w dużej mierze na wywiadach z właścicielami winnic, proces wskrzeszania i rozwoju winiarstwa w Lubuskiem. Rozdział trzeci napisany przez Magdalenę Pokrzyńską przedstawia w perspektywie antropologicznej najnowszą historię odradzającej się od początku lat 90. XX w. winogrodniczej i winiarskiej profesji rozwijanej w Zielonej Górze oraz jej okolicach. Rewitalizacja ta, rozpatrywana głównie w wymiarze jej wartości światopoglądowych, wzbogacona jest o winiarskie tradycje przeniesione z Podola wraz z nowym osadnictwem przesiedleńczym, o czym pisze Magdalena Pokrzyńska. „Część” winiarską zamyka rozdział napisany przez Leszkowicza-Baczyńskiego, który

przedstawia najnowsze dzieje i aspekty społeczne winiarstwa i winogrodnictwa w Lubuskiem. Dwa rozdziały, napisane przeze mnie, są poświęcone kolejno tradycji bachicznej, która pojawia się w Zielonej Górze dopiero u schyłku epoki nowożytnej, oraz bachicznej tradycji ideologicznie przekształconej w PRL-u. Kolejny rozdział książki, napisany przez Agnieszkę Urbaniak wraz ze mną dotyczy najnowszej kulturowej celebracji rewitalizowanych tradycji winogrodniczo-winiarskich w formie tradycji wytworzonej, a skoncentrowanej wokół postaci św. Urbana I, patrona winiarzy, winogrodników i ich plantacji, także oficjalnie obwołanego opiekunem „winnego grodu” i jego mieszkańców. Jest to jedyny rozdział napisany przez osoby różnych profesji mieszczących się w ramach nauk społecznych: socjologicznej, antropologiczno-kulturowej i kulturoznawczej, co wyraźnie przebija w różnicach narracji poszczególnych części rozdziału. Ale stanowią one komplementarną całość świadcząca o możliwym aliansie odmiennych dyscyplin społecznych. Należy dodać, że poszczególne rozdziały obejmują często wielkie czasoprzestrzenie kulturowe i w związku z tym także wewnątrznie ich narracja oparta jest na porządku chronologicznym w ścisłym sensie historycznym.

Przedstawiana książka jest wymownym świadectwem możliwej i owocnej współpracy przedstawicieli trzech wymienionych dyscyplin społecznych, co dowodzi, że interdyscyplinarność nie musi zawsze oznaczać łączenia dorobku bardzo odległych od siebie metodologicznie dziedzin nauki, a tak się często uważa. Koordynując prace naszego zespołu i finalnie scalając technicznie ich efekty w formie niniejszej książki, przekonałam się, że interdyscyplinarność i transdyscyplinarność można osiągnąć także w pracach zespołu o składzie zasadniczo zbliżonych dyscyplin, co ułatwiło jednolitość perspektywy badawczej przyjętej w rozdziałach tej pracy. Nie trzeba organizować wielkich międzyuczelnianych i międzynarodowych projektów, które często stawiają przed ich uczestnikami znaczne problemy formalnoprawne i logistyczne. Dokonaliśmy tego w ramach jednej jednostki naukowej, wykorzystując potencjał trzech różnych profesji społecznych.

Wstęp

Wyrażamy nadzieję, że nasza książka przyczyni się do lepszego poznania dziejów winiarstwa i winogrodnictwa oraz narosłych wokół nich wartości i warstwy symbolicznej, w tym obyczajowo-komunikacyjnej i ikonograficznej; że zwróci uwagę na pomijane dotąd aspekty i uświadomi nieznanne fakty z dziejów tej wielowiekowej tradycji. Inicjując nowy nurt badań nad zjawiskiem i procesami społeczno-kulturowymi, które ukształtowały i nadal tworzą tożsamość kulturową mieszkańców ziemi lubuskiej, której ważnym składnikiem są tradycje winiarskie i winogrodnicze w ich aspekcie praktycznym i symbolicznym, mamy poczucie, że stworzyliśmy pracę wzbogacającą naukową wiedzę o nowy wymiar poznawczy.

